

LİBERALİZASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİLERİ: GÖRECELİ GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ GEÇİŞ EKONOMİLERİ DENEYİMLERİ

Doç. Dr. Ö. Selçuk EMSEN

Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. M. Kemal DEĞER

Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Öğr. Gör. Dr. Çağatay KARAKÖY

Kırğızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Elemanı

Özet

Ekonomik büyüme ve liberalizasyon uygulamaları arasındaki ilişkileri inceleyen çoğu araştırma liberalizasyonun ekonomik boyutu üzerine yoğunlaşır; oysa sistemin doğası gereği, dışı açılmada ekonomik boyut, işin şekli yönünü oluşturmaktadır. Liberalizasyonun ruhu ise siyasal haklar ve sivil özgürlüklerdeki gelişmelerle ilişkilidir. Bu çalışmada hem ekonomik hem de siyasal anlamda liberalizasyon uygulamalarına giden geçiş ekonomilerinde liberalizasyon ve büyüme ilişkileri araştırılmıştır. 1990'dan bu yana yaşanan gelişmeler eşliğinde, bir kısım geçiş ekonomilerinin daha yüksek performans sergiledikleri, bir kısmının da hâlen başlangıç düzeyindeki millî gelir düzeyine bile ulaşamadıkları görülmüştür. Siyasal liberalizasyon ve büyüme ilişkilerinin araştırılması sonucu, üst ve orta-üst gelir grubu düzeyinde bulunan geçiş ekonomilerinde siyasal haklar ve sivil özgürlüklerle tanımlanan siyasal liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkilerinin bulunduğu; buna karşılık alt gelir grubunda yer alan geçiş ekonomilerinde ise ancak siyasal haklardaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerine etkisinin olabileceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Ekonomik Büyüme, Geçiş Ekonomiler, ve Nedensellik Testler.

LIBERALIZATION AND ECONOMIC GROWTH RELATIONSHIPS: EXPERINCES OF RELATIVELY DEVELOPED AND LESS DEVELOPED TRANSITION ECONOMIES

Abstract

In most of the research undertaken that investigates the relations between economic growth and liberalization measures attention is paid to the economic dimension of liberalization. However, as a systemic requirement it is the economic dimension that shapes the opening up to external forces. The spirit of liberalization is related to

the developments in political rights and civil freedoms. In this investigation the relationship of liberalization in transition economies, liberalization and growth within both economic and political dimensions have been carried out. Since 1990 one can see that some transition economies have portrayed high performances, whereas others have not been able to even reach the original levels of national income. As a result of looking into political liberalization and economic growth one finds that transition economies which are in the middle-upper and upper income categories, political liberalization has positive impact on economic growth, whereas in the lower income transition economies developments in political rights no similar effects have been noted.

Keywords: Corporate Governance, Economic Growth, Transition Economies, and Causality Tests.

GİRİŞ

Sovyet tipi plânlamacı-büyüme modelinin 1924-1984 yılları arasında sergilediği performans değerlendirildiğinde, 60 yıllık ortalama büyüme rakamının % 4.⁵ civarında olduğu ve 1950-1975 arası dönemde ise bu oranın % 6.⁵ düzeyine ulaştığı gözlenmiştir. Söz konusu büyüme rakamları dikkate alındığında, istikrarlı biçimde ve yüksek oranlarda büyüme skorlarının ise 1874-1984 yılları arası dönemde, yine % 4.⁵lik ortalama büyüme hızı ile Japonya'da ortaya çıkmıştır; dolayısıyla iktisat tarihinde uzun dönemli ve istikrarlı büyüme yakalama başarısı gösteren ülke ve sistemin, Sovyetler ve kumanda ekonomisi olduğu dikkati çekmektedir. Ancak XX. yüzyılın son çeyreğinde kumanda ekonomisinde, 1976-1985 yılları arasındaki büyüme rakamları ortalama % 3.⁵ ve 1986-1990'da da % 1.⁴ olarak gerçekleşmiştir. (Kuşay 2001: 8, 9.) Bu gelişmeler ise kaynak dağılımında optimizasyonun merkezden hesap edilememesinin veya yanlış hesaplamaların ya da yoğunlukla politik tercihlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri şeklinde sıralanabilecek bir takım dışsallıkların varlığına işaret eder. (Derviş 2006: 140.)

Öbür taraftan Klâsik iktisat kökenli bir argüman olan ve daha çok dar anlamda liberalizasyon¹ tanımlamasıyla mal piyasalarında liberalizasyona; yani dış ticaret ağırlıklı büyüme modeline yönelen ve yaygın bir şekilde *Asya Kaplanları* olarak tanımlanan ülkelerde ise (Medina-Smith 2001: 2.) ortalama büyüme rakamları; 1970'lerde % 2.⁹, 1980'lerde % 3.⁵ ve 1990'larda % 5 olarak gerçekleşirken; dışa kapalı

¹ Temelde liberalizasyon, siyasal ve yönetsel mekanizmalar ile ticaret ve finansal piyasalar üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve daha sonrasında bunların uluslar arasılaştırılmasını amaçlamaktadır. Liberalizasyon kavramında; i) ticarî liberalizasyon, ii) finansal liberalizasyon ve iii) siyasal ve yönetsel liberalizasyon alt açılımları bulunmaktadır. Ticarî liberalizasyon, mal ve hizmetlerin ticareti üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılması ile uluslar arası serbest ticaretin bir arada sağlanmasını hedefleyen yaklaşımı ifade eder. Finansal liberalizasyon ise öncelikle yurt içi bankacılık ve öbür finansal araçlar üzerinde devletin müdahale ve kontrollerini kaldırmayı hedefleyen ve daha sonrasında yurtiçi finansal piyasaların uluslar arası piyasalara entegrasyonunu öngören politikalar bütünüdür. Siyasal ve yönetsel liberalizasyon da, genel hatlarıyla deregülasyon, özelleştirme, yönetim ve yerleşme modelleri ile merkezî devletin idare olanaklarının özel sektör ve sivil toplum kuruluşları lehine adil bir şekilde genişletilmesini sağlamayı amaçlayan politikaları ifade eder. Bu politikalar uyarınca, karar mekanizmasında özel sektörün yerli ya da yabancı olmasının her hangi bir önemi söz konusu değildir. (Dağdelen 2004: 5,6.) Özetle ticarî ve finansal liberalizasyonu ifade eden ekonomik liberalizasyon, mal ve hizmetler ile işgücü ve sermayenin ülkeler arasında serbestçe dolaşımını engelleyici nitelik taşıyan ve rekabeti olumsuz yönde etkileyen ulusal kısıtlamaların kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Liberalizasyon kavramının siyasal boyutunda ise hür iradenin önündeki engellerin kaldırılarak özel girişimin girişim yapma eğilimini destekler boyutlar olarak tanımlanabilir.

modeli benimseyen ülkelerde ise belirtilen dönemdeki büyüme rakamları sırasıyla % 3.³, % 0.⁸ ve % 1.⁴ olmuştur² (Dollar and Kraay 2001: 2, 30).

1960 ve 1970’li yıllarda başlayan ve günümüzde de giderek yaygınlaşan ekonomik büyümedeki bu gelişmelerde dışa kapalı ekonomilere göre dışa açık ekonomilerin başarı performansının giderek yükselmesi, 1980’li yıllarda çoğu ekonomilerin dışa açık büyüme stratejisini benimsemesinin motifini oluşturmuştur. Bu süreçte Sosyalist plânlamacı ekonomiler de “perestorika” (yeniden yapılanma) ve “glasnost” (açıklık) uygulamalarıyla yeniden yapılanma³ yoluna gitmeye başlamışlardır; ancak sistemi yeniden reforme etme çabaları, 1989’da Berlin Duvarı’nın çökmesi ve 1991’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte XX. yüzyılın son çeyreğinin en önemli sosyo-ekonomik olayı da gerçekleşmiştir. Bu bağlamda dünyada ekonomilerin büyük bir kısmı, dar anlamdaki tanımlamasıyla mal piyasalarında liberalizasyonu başarmış ve daha geniş tanımlamayla faktör piyasalarında da liberalizasyon uygulamalarına yönelmişken; eski Doğu Bloğu ülkeleri de bu uygulamalara yönelerek “geçiş ekonomileri” olarak adlandırılmaya başlanmışlardır.

Ayrıca özellikle 1990’lardan sonra yoğun ve sert bir şekilde etkileri gözlenen finans (bankacılık) ve ödemeler bilançosu (döviz) krizleri veya literatürdeki tanımlamasıyla “ikiz krizler” ise bu dönemden itibaren kendini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Ekonomik krizlere karşı, IMF tarafından tavsiye edilen standart reçetelerde, mal ve sermaye piyasalarındaki liberalizasyon uygulamalarına gidilmesi önerilirken; aynı zamanda dünya trendinin de bu yönde olduğu dikkat çekmektedir. Ekonomik krizlerin genel yansımaları, üretimde; dolayısıyla büyümede önemli daralmalar ve ulusal paranın yüksek oranlarda değer kaybı olarak tanımlandığı dikkate alınırca literatürdeki bir kısım uygulamalı çalışmalar da dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırır nitelik taşımaya başlamıştır. Bu literatür, yoğunlukla büyüme ile liberalizasyon arasında pozitif yönlü ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır; fakat ekonomik liberalizasyona yönelimde yaygın uygulamalara karşı, Lâtin Amerika, Güney Doğu Asya, Rusya ve Türkiye’de yaşanan krizlerin dışa açıklık ve özellikle de Stiglitz (2002) ve Krugman (2001) gibi yazarların temas ettiği üzere, sermaye piyasalarının tam liberalizasyonu sorunsalından kaynaklandığına dair iddialar da gündeme gelmiştir. Bu noktada dikkati çeken unsur, iktisat yazınında liberalizasyon uygulamalarının sadece ekonomik boyutu içermesinin yetersizliğine temas etmesine bağlı olarak liberalizasyonun bir diğer sacayağını da siyasal boyut olduğu vurgulanmaktadır; dolayısıyla istikrar ve büyüme olgusunun birlikteliğinin sadece ekonomilerin liberalize edilmesiyle sağlanamayacağı kabul edilirken liberalizasyonda serbestleşmenin düzensizleştirme ile eşanlı anlaşılabilirliğinin yarattığı sıkıntılara da vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan ekonomiler liberalize edilirken siyasal anlamda da kurumsallaşmanın önemi dikkat çekmektedir.

² Büyüme performansından hareketle merkezî plânlı ekonomiler ile piyasa ekonomileri arasındaki ayrımında, merkezî plânlı ekonomilerin çağın gereklerine göre kendisini yenilemediği ve daha çok başlangıç düzeyindeki koşulları sıkı sıkıya benimsediği; yani pür sosyalizm uygulamalarına sadık kaldığı; buna karşılık piyasa ekonomisi koşulları içerisinde kalanların ise sosyalizm karşısında, sosyal devlet ilkesi ile hareket ettiği ve bu nedenle XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başındaki pür kapitalizm uygulamalarından ödün verdiği iddiaları gündemdedir. Şöyle ki XX. yüzyılın başında kapitalist uygulamaları benimseyen OECD ülkelerinde kamunun ekonomideki payı % 10 civarında iken bu oran yüzyılın sonlarında % 45-50’lik düzeylere gelmiştir.

³ Yeniden yapılanma sürecinde en önemli aktör yapısal reformlardır ve yapısal reformlar ise zamana bağlı olarak etkisini gösteren değişimler şeklinde tanımlanır (Derviş 2006: 71).

Siyasal liberalizasyonun içeriği ise kurumsal yönetim (corporate governance) ve iyi-etkin hükümet (good governance) kavramları ile kendini ifade ederken liberalizasyon uygulamasında ekonomik ve siyasal yapının birlikteliği önem arz eder. Burada çoğu gelişmiş ekonomilerde gözlemlendiği gibi siyasal ve ekonomik şeffaflık ile birlikte ekonomik büyüme başarısı sağlamış ülke deneyimlerinin yanı sıra Çin, Malezya ve Şili gibi kontrollü liberalizasyon uygulamalarına yönelen ülkeler dikkate alındığında, tek başına ekonomik liberalizasyonun büyüme ve istikrar unsuru olup olamayacağı tartışılır nitelik taşımaktadır. Bu çalışmada kurumsal yönetim kavramı ve olgusu teorik düzeyde ele alınırken literatürdeki somut göstergelerle; yani üretim fonksiyonuna ekonomik liberalizasyon göstergelerini dahil etmek suretiyle ekonomik büyüme ilişkilerinin araştırıldığı çalışmalardan farklı olarak Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ile Merkezi Batı Asya (MBA) geçiş ekonomilerinde soyut göstergelerle siyasal ve ekonomik liberalizasyon ile büyüme arasındaki ilişkiler incelenmiş ve daha özde siyasal liberalizasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin de araştırılması amaçlanmıştır; dolayısıyla çalışmanın hipotezi, “siyasal anlamda daha liberalize ve daha kurumsallaşmış ülke ekonomilerinin daha yüksek ve istikrarlı biçimde büyüme deneyimini yaşayacakları” şeklinde ifade edilebilir.

1. LİBERALİZASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİLERİ

Adam Smith ile birlikte sistematik bir bilim dalı hâline gelmeye başlayan iktisatta devletin ekonomik hayat üzerindeki rolü de aşırı uçta yer alan ekollerce tartışma konusu olmuştur. Bu rol üzerine tartışmalar, bir tarafta Klâsik İktisatta “jandarma devleti” esasları ile devleti sınırlandırma; öbür tarafta Sosyalist İktisatta tümden kamusalılık olgusu; bir öbür tarafta da Klâsik İktisada karşıt bir devrim olarak nitelendirilen Keynesyen İktisatta ekonominin kısa dönemli hareketlerini ortadan kaldırmak amacıyla zaman zaman müdahalede bulunabilme olgularıyla kendine yer bulmuştur. Ancak küreselleşme olarak tanımlanan günümüz kapitalist ekonomi yazınındaki gelişmelerle birlikte ülke ekonomilerinin gelişebilmeleri ve belirli bir refah düzeyine ulaşabilmeleri, ülkelerin global ölçekte rekabet edebilmelerine bağlı hâle gelmiştir; ayrıca ulus devletlerin plânlama ve kaynakların yeniden dağılımı fonksiyonu da değişime uğrayarak uluslar üstü bazda örgütlenmiş bir dünya iktisadî işbölümü ve işbirliği yapısını ortaya çıkarmıştır. (Barbaros 2004: 9.) Bu yapılanmaya yön veren ulus ötesi kurum ve kuruluşlar, iyi-etkin devlet kavramını gündeme getirirken söz konusu kavramın mikro düzeyde işletmeler üzerindeki etkinliği de kurumsal yönetim kavramında kendine yer bulmuştur.

Kısaca makro bazda dünya ekonomisinde ülke ekonomilerinin performansını devletlerin kurumsal yeteneği ile örtüştüren gelişmelere paralel olarak ülke ekonomilerinin performansı da siyasal, kurumsal ve yasal çerçeveye bağlı olduğuna dair tezler dikkat çekmeye başlamıştır. Belirtilen çerçeve de ülkenin yönetsel alt yapısını oluşturmaktadır. Ülkenin yönetsel alt yapısı, yatırım iklimini tanımlamaya yardım eder ve böylece ekonomik büyüme için uygun koşullar yaratır (Globerman and Shapiro 2002: 2). Burada kurumsal yönetim kavramına bakış açısı, son zamanlarda belirli çıkar gruplarından ziyade, tüm toplumu kuşatan bir yasal düzen ve mülkiyet haklarının kurumsal yönetim veya etkin hükümet kavramıyla özdeşleştirmeye başlamıştır. 1980 öncesinde, günümüzün bağımsız kurum ve kuruluşlarına bakış açısı ile ilgili hakim düşünce; “siyasî güç bizim elimizde, demokratik yetkilerimize dayanarak bu kurulları siyasal olarak yarar getirecek yönde etkileyebiliriz” şeklinde özetlenebilecek davranış kalıbı şeklindeydi; dolayısıyla siyaset, yasal çerçeveleri oluşturma, denetim görevini ifa etme ve ulusal savunma politikalarını belirleme, dar gelirliileri koruma gibi toplumsal yararları daha yüksek ve daha meşru fonksiyonlar icra etmesi gerekirken piyasaların

işleyişine ve ekonomik kararların verilmesine müdahale etme alışkanlığına bürünmüştür. (Derviş 2006: 90, 104.) Bu bakış açısının tartışılır hâle gelmesinde, özellikle Asya Krizi'nin ortaya çıkmasında, kurumsal yönetimdeki yetersizliklerin yol açtığı kaynak kullanımında etkinsizlik ve bunun yarattığı kaynak israfı ile tanımlanması etkili olmuştur. Kavramsal çerçevedeki gelişmelere paralel olarak kurumsal yönetim kavramıyla özellikle küçük pay sahiplerinin haklarını kamu gücünü elinde bulunduranlara karşı koruyan yasal mekanizmalar anlaşılmaktadır. Örneğin yatırımların beklenen verim oranı düşmesine bağlı olarak yöneticilerin kamusal gücü kullanılabilirliği artarsa bu durumda güvenilir yatırım yapma hususunda ortaya çıkacak ters bir şok, ülke açısından daha büyük bir sermaye çıkışı ve daha düşük bir sermaye girişine yol açar ve ayrıca bu durum, bir tür kamulaştırma benzer etki de yaratabilir. Böylesi bir durumun yansımaları da sırasıyla borsada düşüş ve ulusal parada değer kaybı olarak ifade edilen kriz olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Johenseon et al. 2000: 142). Krizler karşısında IMF'nin desteklediği programlarda, kurumsal yönetim yaygın bir şekilde tavsiye edilirken; makro ekonomik istikrar ve enflasyonsuz büyüme için kurumsal yönetim de istikrar paketlerinin ana temasını oluşturmuştur⁴ (Gordon 2002: 1).

Tarihsel gelişimi açısından ilk defa 1980'lerde OECD ülkelerinde ortaya çıkan kurumsal yönetim kavramı, özellikle finansal piyasalar üzerindeki etkisi ile kendini göstermiştir. OECD ülkelerinde derin finans piyasalarının varlığı, çok az resmi müdahale ile kendi sorunlarının üstesinden gelebilme yeteneği ve sağlamlığı olarak görülmüştür. Bu çerçevede piyasa disiplini ve şeffaflık, kuvvetli bir kurumsal yönetim anlayışında merkezî rol oynamaktadır. Kurumsal yönetim sistemi ve uygulamalarının piyasaları fonksiyonel hâle getirme çabaları, politika açısından önemli saygınlığın bulunduğu dair mesaj yayar; böylece söz konusu ilişkiler, piyasaların düzeltici fonksiyon gören güçlerini desteklemek ve özendirici yapılarını artırmak için yeniden oluşumunu sağlar. Daha çok şeffaflık düzeyi olarak algılanan kurumsal yönetim, işletmeler açısından varlık fiyatlarının oluşumunda risk ve belirsizlikle ters yönlü ilişkilerin bulunduğuna işaret eder (Witherell 2003: 1, 2; La Porta et al. 2000: 4).

İş âlemi ve piyasaların bütünlüğü, ekonomilerin hayatıyeti ve istikrarının merkezî konumundadır. Firma sahipleri ve kredi verenlere benzer şekilde hissedarlar kadar şirketlerin yöneticileri ve ortakları arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar ve uygulamalar olarak tanımlanan kurumsal yönetim kavramı, piyasa güvenin, finansal piyasaların entegrasyonunun ve ekonomik etkinliğin temelini oluşturarak büyüme ve finansal istikrara katkıda bulunur. Bu çerçevede kurumsal yönetimin ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (OECD 2004: 1,2). a) güvenilir ve etkin bir kurumsal yönetim temeli oluşturma (kurumsal yönetimin temeli şeffaflık ve etkin piyasaları teşvik etmeli, yasal düzenlemelerle tutarlı olmalı ve birbirinden farklı olacak şekilde denetlemeciler, yasa koyucular ile uygulamacılar arasında sorumluluk paylaşımı açık biçimde sağlanmalıdır), b) ortaklar ile anahtar sahiplik fonksiyonlarının haklarını güvencede tutma (hissedarların hakları korunmalı ve kolaylaştırılmalıdır), c) hissedarların adil davranış kalıbı sergilemelerine olanak sağlama (küçük hissedarlar ile yabancı ortakları da içerecek şekilde bütün hissedarların adil davranışa güven duyması gerekir. Hissedarların tümü, haklarının ihlali hâlinde, bunun etkin bir şekilde telafi edilmesi hakkına sahip olmalıdır), d) kurumsal yönetimde hissedarların rolünün tanımlanması (finansal olarak sağlam teşebbüslerin serveti, faaliyetlerin sürdürülebilirliği konusunda işletme ile

⁴ Çağdaş yönetimli ekonomik sistemlerde-ülkelerde, ekonominin düzgün biçimde işlemesi için kararların kısa vadeli siyasal eğilim yerine, orta ve uzun vadeli ülke çıkarları dikkate alınarak verilmesinin gerekliliği açıkça bilinmektedir. (Derviş 2006: 90.)

hissedarlarını açık ve etkili biçimde bilgilendirmelidir), e) açıklık ve şeffaflığı sağlama (tam bir şeffaflıkla şirketin finansal durumu, performansı, sahipliği ve yönetimini de kapsayan işbirliğini göz önüne alacak şekilde bütün materyalin ortaya konulduğuna dair güven sağlamalıdır), f) kurulun sorumluluklarının tanımlanması (şirketin stratejik rehberliği, kurul tarafından yönetimin etkin izlenmesi ile ilgili olarak şirkete ve hissedarlara bu konularda kurulun sorumluluğunun bulunduğuna dair güven vermelidir).

İktisat yazınında, büyüme olgusunu devlet bazında daha kurumsal ve şeffaflığa dayandıran dolayısıyla mikro-işletme bazındaki kurumsal yönetim kavramını makro bazda kurumsal devlet anlayışıyla örtüşüren gelişmeler göz önüne alındığında, siyasal liberalizasyonun iktisadî gelişmenin lokomotif gücü olduğu ileri sürülebilmektedir; çünkü mikro bazda işletme yönetimi ve denetimindeki şeffaflığın paydaşlar üzerindeki etkilerine benzeri etkiler; makro bazda, mikro bazdaki işletme benzeri yapılanmanın ülke üzerinde yaratacağı sonuçlarla örtüşmektedir. Mikro düzeydeki paydaş kavramı, makro bazda vatandaşlık bağı ile yine şeffaflık kavramında kendine yer bulmaktadır. Sonuç itibarıyla ekonomik anlamda liberalizasyon uygulamalarının 1990'larda hız kazandığı ve dünyada çoğu ülkenin kalkınma stratejisi açısından dışa açık politikalar uyguladığı dikkate alınırsa liberalizasyon uygulamalarında iktisadî boyutunun yanı sıra siyasal boyutun ihmal edilmesinin ekonomik büyüme üzerinde daha olumsuz etkiler yaratacağı ileri sürülmektedir.

2. VERİ VE METODOLOJİ

Bu çalışma, XX. yüzyılın sonlarına doğru kumanda ekonomisinden piyasa ekonomisine yönelen ve geçiş ekonomileri olarak tanımlanan Merkezi ve Doğu Avrupa ile Merkezi Batı Asya ekonomilerinde büyüme performansının araştırılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda ekonomik liberalizasyonun ölçütü olarak dış ticaretin millî gelir içerisindeki payının artmasına bağlı olarak ekonomilerin daha yüksek ve istikrarlı bir büyüme trendi yakalayacağını dair ileri sürülen dışa açık büyüme argümanı veya ekonomik büyümeye ihracatın lokomotif rol üstlendiği hususundaki düşünceler, iktisat yazınında uygulamalı çalışmalarla sınanmaya çalışılmaktadır⁵. Ampirik çalışmalar grubu içerisinde yer alan bir çok çalışmada, ekonomik büyüme bağımlı değişken olmak üzere, bu değişkeni açıklayan değer olarak ihracat büyümesi alınmıştır. Literatürde lehte ve aleyhte bulgulara karşılık, özellikle Feder (1983)'in çalışmasında, liberalizasyonun olumlu etkiler doğurabilmesinin bir ülkenin asgari düzeyde kalkınmışlık düzeyine bağlı olduğuna vurgu yapar.

Bu çalışmada da ekonomik liberalizasyon ölçütü olarak kullanılan dış ticaretin GSYİH içerisindeki payı kriterindeki gelişmelerin ekonomik büyümeye olan etkilerini inceleyen araştırmaların bakış açılarına paralel olarak “genelde ekonomik ve siyasal liberalizasyonun ekonomik büyümeye etkileri” ile “özelde siyasal liberalizasyonun ekonomik büyümeye üzerine etkileri”nin araştırılması amaçlanmıştır. Siyasal anlamda kurumsal yönetim olgusu özgürlük indeksi ile tanımlanacak olduğunda, 1990'dan bu yana geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarındaki farklılığa bağlı olarak bir kısmının üst gelir grubu içerisinde bulunduğu veya bu gelir grubuna yaklaştığı; buna karşılık, bir kısmının da alt gelir grubu içerisinde kaldığı dikkat çekmektedir. Genel anlamda ekonomilerini liberalize eden geçiş ekonomilerinin bu tür bir farklılaşma içerisinde buldukları dikkate alındığında, Feder'in iktisadî bakış açısıyla örtüşecek

⁵ Bu konuda yapılmış çalışmalara ait geniş bir literatür özeti için Giles ve Williams (2000) ve Santos-Paulino'un (2005) çalışmalarına bakılabilir.

şekilde, siyasal anlamda da belirli bir olgunluk düzeyini yakalayamamış ekonomilerin⁶ büyümelerinin düşük düzeylerde kaldığı ve istikrarsızlık içerisinde bulunabildiği önsel olarak kabul edilebilir; dolayısıyla çalışmada, Merkezi ve Doğu Avrupa'da yer alan ve göreceli olarak daha hızlı gelişen geçiş ekonomileri (Slovenya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya ve Slovakya) ile büyük bir kısmı Merkezi ve Batı Asya'da bulunan ve göreceli olarak daha düşük büyüme trendi yaşayan geçiş ekonomilerinde (Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Moldova) ekonomik büyüme-liberalizasyon ilişkileri araştırılmıştır.

Çalışmada kullanılan ekonomik büyümeyle ilişkin veriler, 1990-2003 yılları için World Bank World Development Indicators 2005 CD Room'dan elde edilmiştir. Siyasal liberalizasyon kavramı için ise Freedom House tarafından hazırlanan Freedom in the World Country Ratings değerleri kullanılmıştır. Adı geçen organizasyon, ülkelerdeki politik hakları (political rights) ve sivil özgürlükleri (civil liberties) ayrı ayrı olarak ele alır ve bu tür hak ve özgürlüklerin olmadığı ülkelere yüksek; özgürlüklerin yaygın olarak bulunduğu ülkelere düşük puanlar vererek derecelendirmektedir. Ekonomik liberalizasyon göstergesi olarak da The Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük indeksi değerleri kullanılmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme ve siyasal liberalizasyon ilişkilerini araştırmak için basit şekliyle aşağıdaki gibi bir matematiksel formda model tesis edilmiştir:

$$g_{i,t} = \alpha_0 + \gamma_1 e_{i,t} + \gamma_2 p_{i,t} \quad (1)$$

Bu üretim fonksiyonunun orijinalinde üretimi; dolayısıyla büyümeyle etkileyen temelde iki somut faktör bulunmaktadır: Emek ve sermaye. Feder'in geliştirdiği modelde ise bu iki faktöre ilaveten ihracat da üretim fonksiyonunun bir ögesi olarak modele eklenmiştir. Bu çalışmada ise somut faktörler yerine, ekonomik ve siyasal liberalizasyon gibi iki soyut faktörün üretim-büyüme üzerindeki etkilerinin araştırılması ana amaç olarak alınmıştır. Öbür taraftan modelde g, ekonominin büyüme oranını temsil etmesi bakımından GSYİH artış oranını (BO); e, ekonomik özgürlük indeksini (EÖ) ve p de siyasal liberalizasyonu yansıtmak üzere özgürlük indeksini (Öİ) göstermektedir. Özgürlük indeksi, politik haklar (PH) ve sivil özgürlükler (SÖ) açısından Freedom House tarafından verilen skorların ortalaması olarak hesaplanmıştır. Temelde Feder'in modeli bir tür Cobb-Duglas tipi bir üretim fonksiyonu niteliğinde iken bu çalışmada söz konusu modelde büyümeyle ekonomik ve siyasal liberalizasyonun etkileyeceği şekliyle düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Ekonomik ve siyasal liberalizasyon ile ekonomik büyüme ilişkilerinin araştırıldığı panel veri sonuçları⁷ ek 1 ve ek 2'de verilmiştir; ancak analiz sonuçlarının gerek istatistik, gerekse iktisat teorisi ile örtüşmeyen bulgular verdiği dikkati çekmektedir; dolayısıyla model arayışında ekonomik liberalizasyon değişkeni dışlanarak indirgenmiş bir model oluşturulmaya çalışılmıştır; yani hem (1) numaralı modelden elde edilen tahmin sonuçlarındaki yetersizliklerden hem de araştırmanın özelde inceleme konusu yapılması

⁶ Freedom House, ülkelerin politik haklar (Political Rights: PR) ve sivil özgürlükler (Civil Liberties: CL) bakımından ilerlemiş olanlarına düşük; bu tür haklar bakımından gelişme gösterememiş olanlarına ise yüksek puanlar vererek derecelendirmektedir. Derecelendirmede 1 ile 2.⁵ puan arası serbest (free), 3 ile 5.⁵ arası kısmen serbest (partly free) ve 5.⁵ ile 7 arası işe serbest değil (not free) şeklinde üç ana grupta toplanma söz konusudur ki olgunluk düzeyi 5.⁵ ve daha aşağı düzeyde notla derecelendirilmiş olmayı ifade eder.

⁷ Çalışma kapsamındaki analizler, Eviews 5.¹ ekonometrik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ait panel veri birim kök testleri, bu programda yer alan testler vasıtasıyla yapılmıştır. Değişkenlere ait birim kök test sonuçları ek 3 ve ek 4'te verilmiştir.

hedefine istinaden, bu kez de siyasal liberalizasyon ve ekonomik büyüme ilişkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu model de şöyledir:

$$g_{i,t} = \alpha_0 + \gamma_1 p_{i,t} \quad (2)$$

(2) numaralı eşitliğin sağ tarafında ekonomik büyüme oranı ve sol tarafında da bunu açıklayacak değişken olarak politik haklar ve sivil özgürlüklerle ifade edilen siyasal liberalizasyon göstergesi konulmuştur. Çalışmada, özgürlük indeksi yanında, politik haklar ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki bireysel etkileri de inceleme konusu yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Eşitlik (2) ile daha gelişmiş MDA ülkeleri ile gelişimini yeteri düzeyde sağlayamamış MBA ülkelerinde siyasal liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerine etkisinin olup olmadığı, korelasyon katsayısı, Granger nedensellik testleri ve panel veri analizleriyle inceleme konusu yapılmıştır.

1. Üst ve Orta-Üst Gelir Grubundaki Geçiş Ekonomileri Tahmin Sonuçları: Aşağıdaki tablo, üst ve orta üst gelirli MDA ekonomilerine ait değişkenlere ilişkin bir takım özet istatistikleri sunar. Tablo 1'deki verilere göre, 1991-2003 döneminde üst gelirli MDA ülkeleri ortalama olarak % 1.⁴¹'lik bir büyüme sergilemişlerdir. Aynı dönem içerisinde % 10.⁵ ile 1997 yılında Estonya en yüksek büyüme hızına ulaşmış iken -% 32.¹ ile Letonya, ekonomisinde en önemli daralmayı yaşayan ülke konumundadır.

Tablo 1. Üst-Orta Üst Gelirli MDA Ülkelerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	BO	Oİ	PH	SÖ
<i>Ortalama</i>	1. ⁴⁰⁸³	1. ⁹³⁸⁶	1. ⁵⁷⁰²	2. ³⁰⁷⁰
<i>Medyan</i>	3. ⁷⁹¹⁵	1. ⁵⁰⁰⁰	1. ⁰⁰⁰⁰	2. ⁰⁰⁰⁰
<i>Maksimum</i>	10. ⁵²³⁴	4. ⁰⁰⁰⁰	4. ⁰⁰⁰⁰	4. ⁰⁰⁰⁰
<i>Minimum</i>	-32. ¹¹⁸⁶	1. ⁰⁰⁰⁰	1. ⁰⁰⁰⁰	1. ⁰⁰⁰⁰
<i>Standart Sapma</i>	6. ⁹⁶⁰⁷	0. ⁷⁴⁷¹	0. ⁹⁰²⁰	0. ⁶⁸⁰⁰
<i>Olasılık</i>	0. ⁰⁰⁰⁰	0. ⁰⁰⁰⁰	0. ⁰⁰⁰⁰	0. ⁰⁰⁰⁰
<i>Gözlem Sayısı</i>	114	114	114	114

Not: BO, büyüme oranı; Oİ, özgürlük indeksi; PH, politika haklar ve SÖ, bu iki indeksin ortalama değerini ifade eden özgürlük statüsü değişkenleridir.

Özgürlük indeksi açısından MDA ülke paneli değerlendirildiğinde, ortalama olarak 1.⁹³ gibi bir düşük değer gerçekleşmiş olması, bu ülkelerin önemli ölçüde siyasal liberalizasyona ulaşmış bulduklarına işaret etmektedir. Özgürlük indeksi skorunun en yüksek; dolayısıyla siyasal liberalizasyonun düşük olarak gerçekleştiği ülke Hırvatistan iken bu ülke dışında kalan öbür 8 ülke, siyasal liberalizasyonun tam olarak sağlandığı ülkelerdir. Politik haklar ve sivil özgürlükler için de benzeri durumlar söz konusudur.

Aşağıda tablo 2’de, değişkenler arası korelasyon ilişkilerini yansıtmaktadır. Tabloda ekonomik büyüme ile siyasal liberalizasyonun temsilen kullanılan özgürlük indeksi, politik haklar ve sivil özgürlükler arasında negatif ilişkilerin var olduğu gözlenmektedir.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	BO	Oİ	PH	SÖ
BO	<i>1.0000</i>			
Oİ	-0. ³⁹⁵⁸	<i>1.0000</i>		
PH	-0. ³⁸¹⁸	0. ⁹⁵⁸⁵	<i>1.0000</i>	
SÖ	-0. ³⁶³³	0. ⁹²⁵⁸	0. ⁷⁷⁹⁷	<i>1.0000</i>

Siyasal liberalizasyonun göstergesi olarak alınan değişkenler ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkiler, ülkelerin siyasal liberalizasyona yönelmelerinin ekonomik büyümeyi artıracığı anlamına gelmektedir. Tablo 2’den görüleceği gibi, siyasal liberalizasyon göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında yüksek bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 3 değişkenler arasındaki Granger nedensellik test sonuçlarını vermektedir.

Tablo 3. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi:	Gecikme Uzunluğu 1			Gecikme Uzunluğu 2			Gecikme Uzunluğu 4		
	Gözl. Sayısı	F-İst.	Olasılık	Gözl. Sayısı	F-İst.	Olasılık	Gözl. Sayısı	F-İst.	Olasılık
Oİ, BO'ya neden olmaz	105	0. ⁰⁰⁰¹	0. ⁹⁹¹⁵	96	0. ¹¹³⁵	0. ⁸⁹²⁹	78	0. ⁷¹²¹	0. ⁵⁸⁶⁵
BO, Oİ'ye neden olmaz		0. ⁰⁶⁰⁰	0. ⁸⁰⁶⁹		1. ⁴⁵¹⁷	0. ²³⁹⁵		2. ⁴³⁹³	0. ⁰⁵⁵⁰
PH, BO'ya neden olmaz	105	0. ¹³⁹⁶	0. ⁷⁰⁹⁴	96	0. ⁰²¹⁰	0. ⁹⁷⁹²	78	0. ⁹³⁰⁹	0. ⁴⁵¹²
BO, PH'a neden olmaz		2. ⁶⁴⁰⁸	0. ¹⁰⁷²		0. ²⁷⁹³	0. ⁷⁵⁷⁰		0. ⁶⁹⁴³	0. ⁵⁹⁸⁵
SÖ, BO'ya neden olmaz	105	0. ²⁷¹¹	0. ⁶⁰³⁷	96	0. ⁵⁴²⁰	0. ⁵⁸³⁴	78	0. ⁶⁶⁴⁶	0. ⁶¹⁸⁷
BO, SÖ'ye neden olmaz		0. ⁶⁵²⁴	0. ⁴²¹²		0. ⁸¹²⁰	0. ⁴⁴⁷²		3. ¹⁰⁹⁵	0. ⁰²⁰⁶
SÖ, PH'a neden olmaz	106	12. ⁰⁴³	0. ⁰⁰⁰⁸	97	5. ⁶⁶⁹⁵	0. ⁰⁰⁴⁸	79	4. ⁰⁶¹²	0. ⁰⁰⁵¹
PH, SÖ'ye neden olmaz		2. ²⁹⁸⁹	0. ¹³²⁵		2. ⁰⁰⁰⁴	0. ¹⁴¹¹		4. ⁰⁴⁶⁷	0. ⁰⁰⁵²

Elde edilen bulgularda, özgürlük indeksi, politik haklar ve sivil özgürlüklerden ekonomik büyümeye doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi yakalanamamışken; 4. gecikmede büyümeden özgürlük indeksine ve sivil özgürlüklere doğru tek yönlü nedensel ilişkilerinin söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4’de, ekonomik büyüme ve özgürlük indeksine dayalı panel veri regresyon analizi sonuçları yansıtılmıştır. Bütün panel veri model sonuçları, teori ve korelasyon matrisi sonuçlarına uygun bulgular vermiştir. Bununla birlikte ortak sabitli, sabit etkili ve tesadüfi etkili olarak tahmin edilen sonuçlardan, sabit etkili modelin en güvenilir ve sağlam sonuçlar verdiği F ve Hausman test sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Oİ'ye Dayalı Tahmin Sonuçları

	<i>Ortak Sabitli</i>		<i>Sabit Etkili Model</i>		<i>Tesadüfi Etkili Model</i>	
	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>
Sabit	8. ^{558(a)}	5. ⁰⁹⁸	15. ^{921(a)}	7. ⁰²⁹	8. ^{558(a)}	5. ⁴⁷⁹
Özgürlük İndeksi	-3. ^{688(a)}	-4. ⁵⁶²	-7. ^{486(a)}	-6. ⁶¹²	-3. ^{688(a)}	-4. ⁹⁰²
R^2	0. ¹⁵⁶⁶⁸⁷		0. ³²¹⁹⁷³		0. ¹⁵⁶⁶⁸⁷	
<i>Düzeltilmiş R^2</i>	0. ¹⁴⁹¹⁵⁷		0. ²⁶³²⁹⁸			
<i>F-İstatistiği</i>	20. ^{80950(a)}		5. ^{487361(a)}			
<i>Durbin-Watson</i>	0. ⁷²²³⁶⁴		0. ⁸⁸⁰⁷¹²		0. ⁷²²³⁶⁴	
<i>F-Değeri</i>	3. ^{169(a)}					
<i>Hausman Testi</i>			20. ^{1459(*)}			

Not: (a) % 1 önem düzeyinde; (b) % 5 önem düzeyinde ve (c) % 10 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlılığı ifade eder.

Sabit etkili model (SEM) tahmin sonuçlarına göre, özgürlük indeksinin ekonomik büyüme üzerinde % 1 önem seviyesinde istatistikî açıdan anlamlı ve negatif etkileri söz konusudur. Bu sonuç, geçiş ekonomilerinin siyasal liberalizasyona yönelmelerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlar yaratacağı anlamına gelir. SEM'e göre, MDA ülkelerinde yaşanan ekonomik büyümenin % 32'lik kısmı, siyasal liberalizasyondan kaynaklanmaktadır. Ayrıca model bir bütün olarak % 1 önem seviyesinde anlamlılık taşımaktadır.

Öbür taraftan özgürlük indeksinin alt açılımı açısından politik haklar ve sivil özgürlükler bağımsız değişken olarak regresyon analizine tabi tutulduğunda, sivil özgürlükler ve politik hakların ekonomik büyüme üzerinde önemli ve anlamlı etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5. PH ve SÖ'ye Dayalı Tahmin Sonuçları

	<i>Ortak Sabitli</i>		<i>Sabit Etkili Model</i>		<i>Tesadüfi Etkili Model</i>	
	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>
Sabit	8. ^{406(a)}	3. ⁶²⁸	15. ^{420(a)}	5. ⁶⁴¹⁸⁷⁴	8. ^{406(a)}	3. ⁸⁹⁹
Politik Haklar	-1. ^{939(c)}	-1. ⁸⁰⁵	-4. ^{094(a)}	-3. ⁴⁰⁷²⁷²	-1. ^{939(c)}	-1. ⁹⁴⁰
Sivil Özgürlükler	-1. ⁷¹⁴	-1. ²⁰³	-3. ^{287(b)}	-2. ²⁰⁶⁸²⁰	-1. ⁷¹⁴	-1. ²⁹³
R^2	0. ¹⁵⁶⁷⁵⁶		15. ^{420(a)}		0. ¹⁵⁶⁶⁸⁷	
<i>Düzeltilmiş R^2</i>	0. ¹⁴¹⁵⁶³		-4. ^{094(a)}			
<i>F-İstatistiği</i>	10. ^{31726(a)}		-3. ^{287(b)}			
<i>Durbin-Watson</i>	0. ⁷²²⁸⁰⁶		0. ³²²⁶⁹⁴		0. ⁷²²³⁶⁴	
<i>F-Değeri</i>	3. ^{154(a)}					
<i>Hausman Testi</i>			20. ^{139(a)}			

Not: (a) % 1 önem düzeyinde; (b) % 5 önem düzeyinde ve (c) % 10 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlılığı ifade eder.

Bununla birlikte, politik hakların ekonomik büyüme üzerinde daha kesin ve güçlü bir etkisinin bulunduğu söylenebilir. Bu sonuç, ülkelerin siyasal liberalizasyona giderken önceliği kurumsal liberalizasyona vermeleri gerektiğine işaret eder. Daha açık bir ifadeyle etkin bir yönetim sağlanmadan sivil özgürlüklerin artırılması, ekonomik büyüme üzerinde daha küçük etkiler doğurmaktadır.

2. Düşük Gelir Grubundaki Geçiş Ekonomileri Tahmin Sonuçları: Moldavya hariç, öbür üç ülkenin MBA'da yer aldığı düşük gelirli geçiş ekonomileri için tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablo 6'dan açıkça görüleceği gibi, düşük gelirli bu dört ekonomi 1991-2003 döneminde ortalama olarak -% 2.⁶ gibi bir ekonomik daralma yaşamışlardır. Bu durum, düşük gelirli geçiş ekonomilerinin ekonomik anlamda dönüşümü tam anlamıyla tamamlamadıklarına işaret eder.

Tablo 6. Düşük Gelirli Geçiş Ekonomilerine Tanımlayıcı İstatistikler

	BO	Oİ	PH	SÖ
<i>Ortalama</i>	-2. ⁶⁰³¹	5. ¹⁹²³	5. ²⁸⁸⁵	5. ⁰⁹⁶²
<i>Medyan</i>	1. ⁶⁷³³	5. ⁵⁰⁰⁰	6. ⁰⁰⁰⁰	5. ⁰⁰⁰⁰
<i>Maksimum</i>	10. ²⁰⁰⁰	7. ⁰⁰⁰⁰	7. ⁰⁰⁰⁰	7. ⁰⁰⁰⁰
<i>Minimum</i>	-30. ⁹⁰⁰⁰	3. ⁰⁰⁰⁰	2. ⁰⁰⁰⁰	2. ⁰⁰⁰⁰
<i>Standart Sapma</i>	10. ⁷⁴⁰⁴	1. ³⁶¹⁸	1. ⁶¹²⁹	1. ²⁴⁰⁸
<i>Olasılık</i>	0. ⁰⁰⁶⁶	0. ¹¹⁷¹	0. ⁰⁸⁶⁶	0. ⁵¹³²
<i>Gözlem Sayısı</i>	52	52	52	52

Aynı dönemde özgürlük indeksi açısından düşük gelirli geçiş ekonomilerinin üst gelirli geçiş ekonomilerine oranla siyasal liberalizasyon konusunda yeterli adımları atamadıkları anlaşılmaktadır. Bu ekonomilerde ortalama olarak 5.²⁹ gibi yüksek bir değer ortaya çıkarken Moldova'nın siyasal liberalizasyon açısından diğerlerinden daha önde bulunduğu görülmektedir. Politik haklar ve sivil özgürlükler açısından da benzer yorumlamalar söz konusudur.

Tablo 7, düşük gelirli geçiş ekonomilerindeki ekonomik büyüme ve siyasal liberalizasyon değişkenleri arasındaki korelasyon ilişkilerini yansıtmaktadır. Ekonomik büyüme ve siyasal liberalizasyon göstergesi olan değişkenler arasında pozitif korelasyonların varlığı, teorik beklentilerle örtüşmeyen bir sonuçtur; bununla birlikte korelasyon katsayılarından ilişkinin çok önemli bir büyüklükte olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	BO	Oİ	PH	SÖ
BO	1.0000			
Oİ	0. ⁰⁵³³	1.0000		
PH	0. ⁰³⁶⁷	0. ⁹⁶⁵²	1.0000	
SÖ	0. ⁰⁶⁹³	0. ⁹⁴⁰⁴	0. ⁸¹⁸⁷	1.0000

Tablo 8 değişkenler arası Granger nedensellik test sonuçlarını yansıtmaktadır.

Tablo 8. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi:	Gecikme Uzunluğu 1			Gecikme Uzunluğu 2			Gecikme Uzunluğu 4		
	Göz. Sayısı	F-İst.	Olası-lık	Göz. Sayısı	F-İst.	Olası-lık	Göz. Sayısı	F-İst.	Olası-lık
Oİ, BO'ya neden olmaz	48	0,4694	0,4968	44	0,8289	0,4441	36	0,8545	0,5035
BO, Oİ'ye neden olmaz		0,4067	0,5269		4,3962	0,0190		1,4608	0,2416
PH, BO'ya neden olmaz	48	0,0548	0,8160	44	1,7140	0,1934	36	1,2745	0,3044
BO, PH'a neden olmaz		0,0033	0,9543		5,2812	0,0093		4,0358	0,0108
SÖ, BO'ya neden olmaz	48	0,0548	0,8160	44	0,2644	0,7690	36	0,7140	0,5896
BO, SÖ'ye neden olmaz		0,0033	0,9543		2,4409	0,1003		0,1168	0,9754
SÖ, PH'a neden olmaz	48	0,0351	0,8523	44	0,0007	0,9993	36	0,0918	0,9843
PH, SÖ'ye neden olmaz		0,4597	0,5013		1,4508	0,2468		1,5442	0,2177

Bulgulara göre bu ülkelerde özgürlük indeksi, politik haklar ve sivil özgürlüklerden ekonomik büyümeye doğru anlamlı nedensellik ilişkilerinin bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte 2. gecikmede ekonomik büyümeden özgürlük indeksine, politik haklara ve sivil özgürlüklere doğru tek yönlü anlamlı nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9, politik haklar ve sivil özgürlük reytinglerinin ortalamasını yansıtan özgürlük indeksi değişkenine dayalı panel veri analiz sonuçlarını yansıtmaktadır. Ortak sabitli, sabit etkili ve tesadüfi etkili model sonuçlarının hiçbirinde, ekonomik büyüme ve siyasal liberalizasyon arasında anlamlı ilişkilere rastlanamamıştır.

Tablo 9. Oİ'ye Dayalı Tahmin Sonuçları

	Ortak Sabitli		Sabit Etkili Model		Tesadüfi Etkili Model	
	Katsayılar	t-İstatistiği	Katsayılar	t-İstatistiği	Katsayılar	t-İstatistiği
Sabit	-4,787	-0,801	5,846	0,569	-4,787	-0,803
Özgürlük İndeksi	0,421	0,378	-1,627	-0,832	0,421	0,378
R^2	0,002843		0,065974		0,002843	
Düzeltilmiş R^2	-0,017100		-0,013518			
F-İstatistiği	0,142564		0,829944			
Durbin-Watson	0,885691		0,932734		0,885691	
F-Değeri	1,036					
Hausman Testi			1,6178			

Not: (a) % 1 önem düzeyinde; (b) % 5 önem düzeyinde ve (c) % 10 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlılığı ifade eder.

Gelişmiş geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında, düşük gelirli geçiş ekono-milerinde elde edilen bu sonuç, ülkelerin belirli bir kalkınma hızına erişmeden; yani ekonomik anlamda istikrar gerçekleştirilmeden, siyasal liberalizasyondan beklenen büyüme etkilerinin yakalanamayacağına işaret eder.

Tablo 10. PH ve SÖ'ye Dayalı Tahmin Sonuçları

	<i>Ortak Sabitli</i>		<i>Sabit Etkili Model</i>		<i>Tesadüfi Etkili Model</i>	
	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t-İstatistiği</i>
Sabit	-5. ⁷¹⁵	-0. ⁸⁸³	4. ⁰⁵⁷	0. ³⁹⁸	-5. ⁷¹⁵	-0. ⁹⁰⁵
Politik Haklar	-0. ⁴⁰⁴	-0. ²⁴⁵	-4. ^{057(c)}	-1. ⁷³⁹	-0. ⁴⁰⁴	-0. ²⁵¹
Sivil Özgürlükler	1. ⁰³⁰	0. ⁴⁷⁹	2. ⁹⁰³	1. ¹⁰⁹	1. ⁰³⁰	0. ⁴⁹²
R^2	0. ⁰⁰⁶⁰²¹		0. ¹¹¹⁰⁴⁹		0. ⁰⁰⁶⁰²¹	
<i>Düzeltilmiş R^2</i>	-0. ⁰³⁴⁵⁵⁰		0. ⁰¹⁴⁴²³			
<i>F-İstatistiği</i>	0. ¹⁴⁸⁴⁰³		1. ¹⁴⁹²⁷³			
<i>Durbin-Watson</i>	0. ⁸⁹⁹²⁸¹		1. ⁰⁴⁰⁶⁴⁷		0. ⁸⁹⁹²⁸¹	
<i>F-Değeri</i>	1. ⁸¹					
<i>Hausman Testi</i>			4. ^{6939(c)}			

Not: (a) % 1 önem düzeyinde; (b) % 5 önem düzeyinde ve (c) % 10 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlılığı ifade eder.

Siyasal liberalizasyonun alt açılımlarını içeren regresyon sonuçlarını yansıtan tablo 10'da, F ve Hausman testine göre en güvenilir ve anlamlı sonuçları SEM'in verdiği anlaşılmaktadır. SEM sonuçlarına göre de, düşük gelirli geçiş ekonomilerinin ekonomik büyümesinde sivil özgürlüklerden ziyade, iyi yönetimi yansıtan politik hakların anlamlı etkilere sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle devlet yönetiminde etkinlik ve şeffaflık sağlanmadan sivil özgürlüklerin artırılması, ekonomik büyümeyi hızlandırmayacaktır.

SONUÇ

Dışa açık büyüme stratejisi savunucularına göre ekonomik büyümenin kökeninde daha liberal ekonomik politikaların olduğu vurgulanmaktadır. Liberalizm ile dışa açıklığı birlikte ele alan bu strateji savunucularına göre ekonominin dışa açılması aynı zamanda büyümenin lokomotif rolünü de üstlenmektedir; ancak liberalizasyonun sadece ekonomik boyutunun olmadığı, bununun siyasal anlamda hak ve özgürlüklerle pekiştirilmesi gerekliliği, özellikle 1980'lerden sonra daha yaygın bir şekilde tartışılır olmuştur. Bu anlamda liberalizasyonun siyasal ve ekonomik olmak üzere iki sac ayağı olduğu gerçeği dikkate alındığında ve 1990'ların başında hem ekonomik hem de siyasal anlamda büyük dönüşüm geçirme durumunda bulunan geçiş ekonomilerinin büyüme performansları incelendiğinde, geçiş ekonomilerinden 9'unun üst ve orta-üst gelir grubuna doğru bir gelir yakınsaması içerisine girdikleri; 4'ünün ise geçişin başlangıcındaki gelir seviyesine dahi ulaşamadığı gözlenmektedir. Bu çalışmada büyüme olgusunu devlet bazında daha kurumsal ve şeffaflığa dayandıran ve dolayısıyla kurumsal yönetim kavramını makro bazda kurumsal devlet anlayışıyla örtüşüren

gelişmeler ışığında, siyasal liberalizasyonun iktisadî büyümeyi de içeren iktisadî gelişmenin lokomotif gücü olup olmadığı araştırma konusu yapılmıştır.

Çalışmada siyasal anlamda kurumsal yönetim olgusu ise özgürlük indeksi ile tanımlandığında, 1990'dan bu yana geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarındaki farklılığa bağlı olarak büyüme ve siyasal liberalizasyon ilişkisi iki alt ülke grupları için araştırma konusu yapılmıştır. Araştırma bulgularından, daha üst gelir grubunda bulunan geçiş ekonomilerinin büyüme performansına politika haklar ile sivil özgürlüklerin pozitif yönde etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Düşük gelirli geçiş ekonomilerinin ekonomik büyümesinde ise sivil özgürlüklerden ziyade, iyi-etkin yönetimi yansıtan politik hakların daha anlamlı etkilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak devlet yönetiminde etkinlik ve şeffaflık sağlayıcı politika uygulamalarının; yani daha demokratik bir iklime kavuşan ekonomilerin büyüme performansının daha yüksek ve istikrarlı bir seyir izlediği gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

BARBAROS, R. Funda (2004) "Devletin Değişen Rolü: Küreselleşme Sürecinde Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **2004 Türkiye İktisat Kongresi: Kamuda İyi Yönetişim Tebliğ Metinleri**, DPT, Cilt: 10, ss: 5-33.

DAĞDELEN, İlhan, **Liberalizasyon**, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Ankara, 2004.

DERVİŞ, Kemal, **Krizden Çıkış ve Sosyal Demokrasi**, (Ed. Serhan Asker ve Yusuf Işık), DK Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul, 2006.

Dollar, David and Aart Kraay (2001) **Trade, Growth and Poverty**, Development Research Group, World Bank, Washington, D.C.

FEDER, Gershon (1983), "On Exports and Economic Growth", **Journal of Development Economics**, 12: 59-73.

FREEDOM House, **Freedom in the World Country Ratings 1972 through 2003**, (<http://www.freedomhouse.org/ratings/>) (Kasım 2005).

GILES, Judith A./WILLIAMS, Cara L. (2000), **Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results Part 1**, Econometrics Working Paper EWP0001, (<http://web.uvic.ca/econ/ewp0001.pdf>) (Aralık 2005).

GLOBERMAN, Steven and DANIEL Shapiro (2002) **Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure** (<http://www.cbe.wvu.edu/cib/globerman%20research/global%20foreign%20direct%20investment%20flows.pdf>) (Ocak 2006).

GORDON, James (2002), **The Macroeconomic Benefits Of Good Corporate Governance**, IMF (<http://www.internationalmonetaryfund.org/external/country/IND/rr/2002/pdf/011602.pdf>) (Ocak 2006).

JOHENSEON, Simone, PETER Boone, ALASDAIR Breach and ERIC Friedman (2000), "Corporate Governance in the Asian Financial Crisis", **Journal of Financial Economics**, 58: 141-186.

La Porta, Rafael, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer, Robert Vishny (2000) "Investor Protection and Corporate Governance", **Journal of Financial Economics**, 58, pp: 3-27.

KRUGMAN, Paul (2001) **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü**, (Çev. Neşenur Domaniç), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

KUŞKAY, S. Yılmaz (2001) **Sovyet-tipi Ekonomilerin Merkezî Plândan Serbest Piyasaya Geçiş Deneyimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Makin, A. J. (2002), **International Macroeconomics**, Prentice Hall, London.

MEDİNA-SMİTH, Emilio J. (2001), "Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Developing Countries? A Case Study of Costa Rica", **United Nations Conference on Trade and Development**, Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No. 7.

OECD (2004) "The OECD Principles of Corporate Governance", **Policy Brief**, (<http://www.oecd.org/dataoecd/41/32/33647763.pdf>) (Ocak 2006).

SANTOS-PAULINO, Amelia U. (2005), "Trade Liberalisation and Economic Performance: Theory and Evidence for Developing Countries", **The World Economy**, 28: 783-821.

STİGLİTZ, Joseph (2002) **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural), Plan B, İstanbul.

WITHERELL, Bill (2003) "The Roles of Market Discipline and Transparency in Corporate Governance Policy", **OECD at the Banque de France International Monetary Seminar**, (<http://www.oecd.org/dataoecd/21/4/2717763.pdf>) (Ocak 2006).

Freedom House, Freedom in the World Country Ratings 1972 through 2003, <http://www.freedomhouse.org/ratings/>

The Heritage Foundation, <http://www.heritage.org/research/features/index/downloads/PastScores.xls>

World Bank (2005) **World Development Indicators**, 2005 CD Room.

EKLER:**EK 1: Üst ve Orta Üst Gelir Grubundaki Geçiş Ekonomileri Tahmin Sonuçları**

Değişkenler	Ortak Sabitli		Sabit Etkili		Tesadüfi Etkili	
	Katsayılar	t İstatistiği	Katsayılar	t İstatistiği	Katsayılar	t İstatistiği
C	5,776533(a)	3,220733	7,015391	2,496661(b)	6,398964(a)	2,75806
EO	-0,540297	-0,757174	-0,977349	-0,942282	-0,770231	-0,879451
PH	0,024038	0,052634	0,010456	0,014831	0,038377	0,066616
D(SÖ)	0,373138	0,418588	0,272669	0,327971	0,286382	0,349501
R2	0,015942		0,289935		0,014095	
Düzeltilmiş R2	-0,027472		0,159757			
F-İstatistiği	0,367206		2,227212(c)			
Durbin-Watson	1,388022		1,907744		1,377892	
F-Değeri			2,89403(a)			
Hausman Testi					0,614361	

Not: (a) % 1 önem düzeyinde; (b) % 5 önem düzeyinde ve (c) % 10 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlılığı ifade eder.

EK 2: Düşük Gelir Grubundaki Geçiş Ekonomileri Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Ortak Sabitli		Sabit Etkili		Tesadüfi Etkili	
	Katsayılar	t İstatistiği	Katsayılar	t İstatistiği	Katsayılar	t İstatistiği
C	-6,073088	-1,274316	16,77221(b)	2,276644	4,083805	0,700236
EO	3,007817(b)	2,410396	-3,005735	-1,551849	0,375718	0,248841
PH	0,36141	0,285392	0,302594	0,271406	0,308296	0,280321
D(SÖ)	0,047225	0,031395	0,088553	0,067765	0,189131	0,146267
R2	0,051047		0,422124		0,011798	
Düzeltilmiş R2	0,025629		0,314889			
F-İstatistiği	2,008283		3,936443(a)			
Durbin-Watson	0,782042		1,312123		0,746321	
F-Değeri			4,152492(a)			
Hausman Testi					8,306359(a)	

Not: (a) % 1 önem düzeyinde; (b) % 5 önem düzeyinde ve (c) % 10 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlılığı ifade eder.

EK 3: Üst ve Orta Üst Gelirli Geçiş Ekonomileri Panel Veri Birim Kök Test Sonuçları

BO Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-8. ³⁵⁷³	0. ⁰⁰⁰⁰	9	108
Breitung t-stat	0. ³⁸⁴⁹	0. ⁶⁴⁹⁸	9	99
Im, Pesaran and Shin W-stat	-4. ⁶⁷⁴⁷	0. ⁰⁰⁰⁰	9	108
ADF-Fisher Chi-square	50. ⁹⁸⁶⁰	0. ⁰⁰⁰¹	9	108
PP-Fisher Chi-square	68. ⁴⁹⁶⁶	0. ⁰⁰⁰⁰	9	112
Hadri Z-stat	4. ²⁰¹⁹	0. ⁰⁰⁰⁰	9	121

Oİ Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-3. ²²⁴⁵	0. ⁰⁰⁰⁶	8	92
Breitung t-stat	1. ²⁷⁰³	0. ⁸⁹⁸⁰	8	84
Im, Pesaran and Shin W-stat	-0. ³⁶⁰⁶	0. ³⁵⁹²	8	92
ADF-Fisher Chi-square	17. ¹⁰¹⁷	0. ³⁷⁹⁰	8	92
PP-Fisher Chi-square	9. ⁰¹³⁰	0. ⁹¹²⁹	8	96
Hadri Z-stat	5. ⁵⁹⁴⁶	0. ⁰⁰⁰⁰	9	115

Oİ Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendsiz)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-3. ³³⁸⁷	0. ⁰⁰⁰⁴	8	94
Breitung t-stat	-1. ⁴⁷⁰⁰	0. ⁰⁷⁰⁸	8	86
ADF-Fisher Chi-square	31. ¹¹⁰¹	0. ⁰¹³⁰	8	94
PP-Fisher Chi-square	43. ²⁵¹⁹	0. ⁰⁰⁰⁷	9	106

PH Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-2. ⁷⁸⁵³	0. ⁰⁰²⁷	8	95

Breitung t-stat	0. ³³⁴⁹	0. ⁶³¹²	8	87
Im, Pesaran and Shin W-stat	-0. ²¹⁰⁰	0. ⁴¹⁶⁸	8	95
ADF-Fisher Chi-square	14. ³⁶⁶⁰	0. ⁵⁷¹⁵	8	95
PP-Fisher Chi-square	21. ⁷⁷³⁹	0. ¹⁵⁰⁶	8	96
Hadri Z-stat	5. ⁰⁸⁵⁴	0. ⁰⁰⁰⁰	9	115

PH Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendsiz)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-4. ⁰³⁵⁰	0. ⁰⁰⁰⁰	6	70
Breitung t-stat	-1. ⁸⁶⁰⁰	0. ⁰³¹⁴	6	64
ADF-Fisher Chi-square	29. ⁶⁶⁴⁴	0. ⁰⁰³¹	6	70
PP-Fisher Chi-square	39. ⁵⁸⁸⁵	0. ⁰⁰²⁴	9	106

SÖ Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-3. ²⁰⁶²	0. ⁰⁰⁰⁷	6	68
Breitung t-stat	0. ²²⁷⁰	0. ⁵⁸⁹⁸	6	62
Im, Pesaran and Shin W-stat	-0. ¹¹⁶⁸	0. ⁴⁵³⁵	6	68
ADF-Fisher Chi-square	11. ¹⁰⁶⁶	0. ⁵¹⁹⁸	6	68
PP-Fisher Chi-square	10. ⁸⁴¹²	0. ⁵⁴²⁶	6	70
Hadri Z-stat	6. ⁴³²⁷	0. ⁰⁰⁰⁰	9	115

SÖ Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendsiz)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-3. ⁰²⁵²	0. ⁰⁰¹²	5	58
Breitung t-stat	-0. ⁷⁶⁰⁰	0. ²²³⁶	5	53
ADF-Fisher Chi-square	20. ⁵³⁷⁶	0. ⁰²⁴⁶	5	58
PP-Fisher Chi-square	33. ⁵⁴⁷⁹	0. ⁰¹⁴³	9	106

EK 4: Düşük Gelirli Geçiş Ekonomileri Panel Veri Birim Kök Test Sonuçları

BO Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-1. ⁹⁷²¹	0. ⁰²⁴³	4	49
Breitung t-stat	-0. ⁹⁰⁷⁹	0. ¹⁸²⁰	4	45
Im, Pesaran and Shin W-stat	-2. ³⁷⁴⁶	0. ⁰⁰⁸⁸	4	49
ADF-Fisher Chi-square	21. ⁰⁴⁰²	0. ⁰⁰⁷⁰	4	49
PP-Fisher Chi-square	29. ⁰³⁶⁶	0. ⁰⁰⁰³	4	52
Hadri Z-stat	2. ³⁰⁹⁵	0. ⁰¹⁰⁵	4	56

Oİ Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-10. ¹⁹⁴⁸	0. ⁰⁰⁰⁰	4	47
Breitung t-stat	0. ¹⁹³⁸	0. ⁵⁷⁶⁹	4	43
Im, Pesaran and Shin W-stat	-7. ¹⁶⁶⁸	0. ⁰⁰⁰⁰	4	47
ADF-Fisher Chi-square	45. ¹²⁹³	0. ⁰⁰⁰⁰	4	47
PP-Fisher Chi-square	37. ⁴⁷⁰¹	0. ⁰⁰⁰⁰	4	48
Hadri Z-stat	4. ⁶⁵⁰⁰	0. ⁰⁰⁰⁰	4	52

PH Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-7. ³⁸¹¹	0. ⁰⁰⁰⁰	4	48
Breitung t-stat	0. ¹⁰²⁸	0. ⁵⁴¹⁰	4	44
Im, Pesaran and Shin W-stat	-2. ⁸⁹⁰⁸	0. ⁰⁰¹⁹	4	48
ADF-Fisher Chi-square	23. ¹⁸⁴⁸	0. ⁰⁰³¹	4	48
PP-Fisher Chi-square	25. ⁶⁶⁰¹	0. ⁰⁰¹²	4	48
Hadri Z-stat	3. ⁷³⁰⁵²	0. ⁰⁰⁰¹	4	52

SÖ Değişkeni İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)				
Yöntem	İstatistik	Olasılık	Yatay-Kesit	Gözlem Say.
Levin, Lin & Chu t*	-8. ¹⁴⁹⁹	0. ⁰⁰⁰⁰	4	46
Breitung t-stat	-0. ⁰⁷⁶⁹	0. ⁴⁶⁹⁴	4	42
Im, Pesaran and Shin W-stat	-5. ³⁵⁰⁷	0. ⁰⁰⁰⁰	4	46
ADF-Fisher Chi-square	36. ³⁷⁰⁵	0. ⁰⁰⁰⁰	4	46
PP-Fisher Chi-square	34. ⁶⁰⁶²	0. ⁰⁰⁰⁰	4	48
Hadri Z-stat	4. ⁴⁶⁴⁶	0. ⁰⁰⁰⁰	4	52